

Névtani Értesítő

43.

Budapest
2021

Az utolsó fejezetben SARA LOUISE WHEELER a walesi függetlenségi törekvés egyik mottóját, a helynevet is tartalmazó *Cofiwch Dryweryn* ('Emlékezzetek Trywerynre') frazémát vizsgálja a kulturális, történelmi és politikai kontextusokat figyelembe véve (187–208). A Tryweryn folyó völgyében található Capel Celyn települést 1965-ben elárasztották egy Liverpool és a Wirral-félsziget számára fontos víztározó építése során. Az eredetileg falfirkaként megjelenő frazéma azóta a hegemoniaellenes walesi nacionalizmus egyik szimbóluma lett.

A kötetet az egyes fejezetekhez tartozó végjegyzetek zárják.

3. A tanulmánykötet fontos kutatásokat tartalmaz a nemzetközi szinten napjainkban népszerűnek számító kritikai helynévkutatás területéről. A változatos nyelvi anyagot interdiszciplináris, módszertanilag is sokrétű vizsgálatok kísérik, melyek a helynévkutatás ezen ágának lehetőségeit is bemutatják.

BALOGH ROLAND JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1556-2690>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

SEBESTYÉN ZSOLT, *Kárpátalja helységnevei*

K. n., Nyíregyháza, 2020. 528 lap

1. A helynevek összegyűjtésének az igénye már a 19. század elején megfogalmazódott. TELEKI JÓZSEF az 1821-ben megjelent, *Egy tökéletes magyar szótár* elrendeltetése, készítése módja című művében (18) hangsúlyozta elsőként, hogy a tulajdonneveknek (a helyneveknek és a személyneveknek) is mindenképpen helyük van a „tökéletes magyar szótár”-ban: „egy [...] második tóldalékban lehetne a’ nevezetesebb hazai vidékek, Városok, helységek, vizek, hegyek [...] és az olly idegen tartományok, Országok, városok [...] nevezeteit, mellyeknek nyelvünkben különös eredeti nevek vagyon, felvenni”. Az elmúlt 200 évben ez az elképzelt helynévtár nem készült ugyan el, de fontos lépések történtek a megvalósítása felé. A magyar nyelv külső régióiban, a határon túli térségekben a magyar nyelv folyamatos térvesztése miatt különösen sürgetővé vált e feladat elvégzése.

2. SEBESTYÉN ZSOLTNak a határon túli területek helyneveinek összegyűjtésében jelentős érdemei vannak. A 2020-ban napvilágot látott, *Kárpátalja helységnevei* című munkája az Ukrajna nyugati megyéjének számító Kárpátalja ma önálló települési rangú helységeinek történelmi névadatait (az első ismert említéstől egészen napjainkig) és névmagyaroztatást tartalmazza betűrendes elrendezésben. Ha az egykori beosztást vesszük alapul, akkor 6 vármegye (Bereg, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ung és Ugocsa) helynevei szerepelnek a kötetben. Számításaim szerint 606 szócikket (a szerző 605 helységet említ, 6) ad közre a kötet: Bereg megyéből 226, Máramaros megyéből 197, Ung megyéből 117, Ugocsa megyéből 61, Szabolcs megyéből 4, Szatmár megyéből pedig 1 település helyneveit.

A szerzőnek korábban is jelentek meg a történelmi Magyarország északkeleti térségének helyneveivel foglalkozó munkái. 2008-ban Kárpátalja teljes területére vonatkozóan végzett helynévgyűjtést. Ez a kötet 476 egykori és mai település 19–20. századi helynévanyagát (településneveit és mikrotoponimáit) ismerteti a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókjának kataszteri térképei, birtokrészleti jegyzőkönyvei és határjárásai alapján. Később a történelmi Bereg (SEBESTYÉN 2010), Máramaros (SEBESTYÉN 2012) és Ung vármegye (SEBESTYÉN 2014) helységneveinek etimológiai szótárát is elkészítette.

A Kárpátalja helységnevei című, 2020-ban közreadott szótár tulajdonképpen a korábbi kötetekben nagyrészt már szereplő településeket mutatja be gazdagabb adatolással és részletezőbb névmagyarozattal. A különbséget jól érzékelteti például az, hogy míg Bereg megye helységneveinek etimológiai szótárában Bene település 19 névadattal szerepelt (SEBESTYÉN 2010: 23), addig a mostani kötetben már 97 adattal jelenik meg (48–49). Az új kötet a gazdagabb adatolás mellett néhány ponton a szerkesztési elvekben is eltér a korábbi kötetek gyakorlatától. A korábbi megyei kiadványok a ma is létező helységek mellett az időközben elpusztult településeket is megemlítik: ebben MEZŐ ANDRÁS ÉS NÉMETH PÉTER Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára (1972) című munkájának eljárását követte SEBESTYÉN ZSOLT. A mostani szótár ezeket nem tartalmazza. A megyei szótárak térképmellékletei szintén nem kerültek át a kárpátaljai kötetbe: ebben a munkában egyáltalán nem szerepelnek térképek. További különbségként említhetjük meg, hogy az elemzés záró kronológiai határa a korábbi munkákban 1920 volt, s ennek eredményeként a trianoni békeszerződés után faluvá alakult külterületi lakott helyeket vagy újonnan telepített falvak nevét nem találjuk meg bennük. A mostani szótárban viszont már megtalálhatók: ilyen a máramarosi *Borkút* határában, a Fekete-Tisza jobb partján a 20. században létrejött *Trosztyanec* (444) vagy a máramarosi *Técső* határában lévő *Tyacsivka* (449).

3. Az itt ismertetett kötet a jelentőségéhez mérten meglehetősen rövid, háromoldalas bevezető résszel kezdődik (5–7). Ebben egyrészt a *Kárpátalja* elnevezés jelentésének változásáról, a régió magyar névhasználatáról, valamint a szótár szerkezetéről (6–7) szól a szerző. A szótárban használt jelek és rövidítések jegyzéke (8) után következik közel 500 oldalon a helységnév-etimológiai szótár (9–493). Végül gazdag forrás- és irodalomjegyzék (495–514), valamint a kötet használatát megkönnyítő névmutató (515–526) zárja a munkát.

A szócikkek címszáva minden esetben a település hagyományos magyar neve, illetőleg a hivatalos ukrán név; pl. *Bökény* és *Тисобикень* (Ugocsa megye, 65). A címszóvá emelt magyar név kiválasztásakor a helységnév-változtatások előtti, természetes névadással kezelt nevet vette alapul a szerző (6). A terület ruszin helységei esetében a régi, párhuzamos magyar elnevezések az elmúlt évtizedekben háttérbe szorultak, a szerző azonban azzal a nem titkolt szándékkal, hogy „a szélesebb olvasóközönség, de elsősorban a kárpátaljai magyar névhasználó közösség körében” életben tartsa ezeket, a magyar neveket emelte címszóvá: pl. *Bárdháza* ~ *Barbovo* (41–43).

A települések lokalizálása a hozzájuk legközelebbi nagyobb településhez (azaz járási központhoz) való viszonyítással történik; pl. *Szernyehát* 'település Ungvártól D-re' (401). Az egyes települések vármegyei besorolásáról a szócikkek elemző része a legtöbb esetben egyértelmű információt nyújt ugyan („Repede a 14. század második felében települt a történelmi Bereg megyében a Latorca folyó bal partján, Szentmiklós szomszédságában”, 366), de ha például az egyes vármegyékhez tartozó valamennyi település szócikkét kívánjuk egyberendezni, azt csak a teljes kötet átlapozásával tudjuk megtenni. A kötetben

szereplő értékes anyag megyék szerinti felhasználhatóságát a települések neveinek ilyen rend szerinti felsorolásával nagy mértékben segíthette volna a szerző.

A kötet fő szócikkrendező elve az, hogy az egyazon településhez tartozó valamennyi adatot egy szócikkben szerepelteti. Ennek megfelelően egy helyen található meg az egy denotátumhoz köthető, de eltérő lexikális-morfológiai szerkezetű névalakok mellett az idegen nyelvű névadatok is (pl. *Gecse* a.: *Geche*, *Mezőgecse*, *Геча*; 140). A természetes névalakulási folyamatok, a párhuzamos, valamint a hivatalos névadás feltárása érdekében a szócikkeken belüli adatközlés az időrendet követve és nem az írásváltozatok szerint történik. Ebben az elrendezésben kisebb hangsúlyt kap ugyan a településnevek alakváltozatainak sokszínűsége vagy a szinonimitás jelensége, de a kötet végén lévő névmutató (515–526) valamelyest segíti a tájékozódást ebben a tekintetben is. A lehető legrészletesebb adatolás érdekében a szerző az adatokat például a kárpátaljai és magyarországi levéltári források mellett oklevéltárak, kéziratok, mikrofilmen lévő dikális összeírások, a Magyar Nemzeti Levéltár digitalizált urbáriumai, illetve magyar helységnevtárak (1773–1944) segítségével gyűjtötte össze (5). Egyes települések már a 12–13. században feltűnnek a forrásokban (pl. Anonymus gesztájában is szerepel közülük jó néhány): *Ungvár* (1150 k./13–14. sz.: *Hunguar*, 457), *Borzsova* (1150 k./13–14. sz.: *Borsoa*, 62), *Munkács* (1200: *Muncas*, 279), *Batár* (1216: *Batar*, 4), *Péterfalva* (1220: *villa Petur*, 339), *Badaló* (1226: *Bodolou*, 37), *Császlóc* (1263: *Chaslouch*, 80).

A legkorábbi említésektől történő adatolás az etimológiai elemzések szempontjából is elengedhetetlen. SEBESTYÉN ZSOLT szótára ebben a tekintetben is hiánypótló, hiszen Kárpátalja valamennyi helységnevééről korábban nem jelent meg etimológiai szótár. Tulajdonképpen csak KISS LAJOS munkái vehetők számításba ezen a területen (pl. FNESz.); a szerző az ő nyomdokain indult el (6). A FNESz.-ben is szereplő nevek etimológiáját átveszi, és sok esetben ki is egészíti, sőt az ukrán szakirodalom névmagyarozatai is részét képezik a munkának. A szerző fontos célja továbbá, hogy település- és művelődéstörténeti információkkal is megismertesse olvasóját, ezek az ismeretek ugyanis a névadás hátterének a feltárását is elősegíthetik (7). Az egyes településekhez köthető személyek nevei ugyan csak megjelennek a szócikkekben (7).

4. A Kárpátalja helységneveit bemutató helynévtörténeti szótár a magyar névkutatás értékmentő darabja. Jelentősége főként abban rejlik, hogy a történelmi Magyarország olyan területének településneveit gyűjtötte össze a teljességre törekvés igényével, etimológiai magyarázattal ellátva, ahonnan eddig csak töredékes ismereteink voltak. Kárpátalja területén – soknemzetiségű vidék lévén – magyar, ruszin, román, szlovák és német nevek egyaránt fellelhetők. A kötetben szereplő gazdag helynévanyag ezáltal a nyelvi érintkezések vizsgálatának is kétségkívül kiváló terepe lehet a továbbiakban.

Hivatkozott irodalom

FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

MEZŐ ANDRÁS – NÉMETH PÉTER 1972. *Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevtára*. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Nyíregyháza.

- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. *Kárpátalja településneveinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára.* АУТДОР – IIIAPK, Ungvár.
- TELEKI JÓZSEF 1821. Egy tőkélletes magyar szótár' elrendeltetése, készítése módja. In: HORVÁT ISTVÁN kiad., *Jutalomfeleletek a' magyar nyelvről, a' Magyar Nemzeti Muzeum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire.* Trattner, Pest. 1–69.

SZÖKE MELINDA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2726-4973>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2021-ben beérkezett magyar névtani kiadványok

- SEBESTYÉN ZSOLT – MINYA KÁROLY szerk. 2021. *Emlékkönyv Mizser Lajos tiszteletére.* Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyháza. 144 lap.
- SLÍZ MARIANN 2021. *Szentkultusz és személynévadás Magyarországon.* Szent István Társulat, Budapest. 168 lap.